

foran magasinernes uigennemskuelige mangfoldighed og vil vide at værdsætte muligheden for hjemmefra at kunne slå ned på lige præcis de pakker og bind, der nødvendigvis *må* efterses. Registraturstrømmen har glædeligvis været stor igennem de seneste år, hvad til gengæld gør situationen uoverskuelig. Det burde en behjertet sjæl ved lejlighed gøre noget ved.

Den foreliggende udgivelse drejer sig om de talrige kommissioner og styrelser, der i mere eller mindre tæt samarbejde med magistraten tog vare på hovedstadens brolægning, renovation, belysning, justervæsen, vandforsyning, brandvæsen, byggesagers behandling og byplanlægning, hvortil knytter sig rækker af regnskaber og skattemandtal. Registraturen er således et supplement til de tidligere trykte om »Københavns magistrats arkiv 1275-1805« og »Københavns magistrats sekretariats arkiver 1805-57« - og omvendt er blandt andet relevante grupper af sagligt ordnede sager herfra hentet ind i denne oversigt. Brugeren undgår således at skulle springe fra registratur til registratur for at få sit emne dækket. Men serviceniveauet er højere end som så. De små administrationshistoriske indledninger rummer også henvisninger til arkivalier, der af en eller anden grund befinder sig i Rigsarkivet, og endelig - sjældent set - får man klar besked om, at arkivet efter denne eller hin kommission *ikke* er bevaret.

Det går derfor efterhånden op for læseren, at en registratur som denne er udarbejdet med meget kyndig hånd og derfor ligger på et ganske andet niveau end den blotte pakke- og protokolfortegnelse. Der er tale om »springvand« og ikke »pumpevand« - for nu at gøre brug af et ordpar, hvis gode, gamle betydning bliver klar hen ad vejen, hvor brolægningen, når man kommer til Kongens Nytorv, især synes at have givet problemer. Man forundres over, hvad en »lygtekonkurrence« mon kan have været for et fænomen, og fristes til at kaste sig over brandinkvisitionsprotokollerne fra 1864-69, der om hver eneste bygning fortæller andet og mere end antallet af brandspande.

Folk i meget forskelligt ærinde lettes nu adgangen til mere viden om mennesker, erhverv og bygninger i hovedstaden i ældre tid. Men man ærgrer sig over den »xerografiske« mangfoldiggørelse uden ISBN-nummer. Det letter ikke vejen til de biblioteker, hvor sådan en udgivelse bør stå. Og illustrationerne er spændende men! Et eller andet sted er man for fedtede. Mange flere illustrationer i ordentligt tryk ville medvirke til at give en registraturudgivelse som denne den opmærksomhed, som den egentlig fortjener.

Anders Monrad Møller

NYESTE TID

URBAN HERLITZ: Restadtegen i Världsekonomin. Lokale studier av befolknings-tillväxt, jordbruksproduktion och fördelning i Västsverige 1800-1860. Meddelanden från Ekonomisk-Historiska Institutionen vid Göteborgs Universitet 58, Göteborg 1988. 296 s.

Restadtegen er et lille sted i Vestsverige, nærmere bestemt i Kynnefjell i Krokstad sogn, Bohus län, ikke langt fra den norske grænse. Stedet omtales blot én gang i Urban Herlitz doktorafhandling og kun som en illustrering af det enorme slid,

hvormed svenske bønder »uppbrutit och odlad den mest oländiga och stembundne mark« og dermed bidrog til skabelsen af det moderne svenske industrisamfund. Bogens titel afspejler spændvidden i afhandlingen, som i sin kerne er en undersøgelse af befolknings- og produktionsvilkårene i landbruget i to udvalgte sogne: Krokstad og Foss.

De to sogne var begge udprægede landbrugsområder, Foss havde en del større gårde, mens Krokstad overvejende bestod af smålandbrug. Begge steder voksede befolkningen, især i perioderne 1817-36 og 1843-60; men hvor Foss fortsatte sin udvikling og med tiden fik et handelscenter og en vis industriel aktivitet, især tømmervirksomhed, vendte befolkningsudviklingen i Krokstad efter 1870, da udvandringsbølgen satte ind. Gennem en række demografiske undersøgelser påvises det, at det især var den faldende børnedødelighed, der fik befolkningerne til at vokse. Når væksten var størst i Krokstad, skyldtes det en større ægteskabsfrekvens, der atter førte til en større generel fertilitet. Også husstandssammensætningen ændredes. Især hos gårdmandsfamilierne steg ikke blot antallet af børn, men også af voksne, hvilket Herlitz forklarer som et resultat af det øgede arbejdskraftsbehov i landbruget hen imod 1850. Gårdens jordtilliggende var naturligvis en afgørende faktor, men undersøgelsen viser, at også husstandsoverhovedets alder spillede ind. Med befolkningsstigningen blev det iøvrigt vanskeligere at etablere sig, andelen af ugifte steg. For gårde med mindre behov for arbejdskraft konstateres en tilbøjelighed til at beskæftige piger – de kunne bruges både ude og inde!

På grundlag af udskiftningskort, præste- og lensmandsindberetninger samt skifter (i Krokstad) undersøges nyopdyrkningens omfang og kornproduktionens størrelse. Kornproduktionen, fortrinsvis havre, mere end fordobledes i årene 1800-1830. Derefter fladede væksten ud og ophørte efter 1850. I stedet vandt nye afgrøder indpas og alternative næringsveje, bl.a. i byerne, blev mulige. Forfatteren gør meget ud af at opgøre kornproduktionens omfang og værdi, både i priser og næringsværdi. En svaghed ved undersøgelsen er dog, at værdien af skove og kreaturhold ikke indgår, men skønsmæssigt er ansat til ca. 30% af den samlede jordbrugsproduktion. Da der for Kroksteds vedkommende foreligger detaljeret kildemateriale, der muliggør en minutøs gennemgang af samtlige familier i 1837, kan Herlitz med flere statistiske opgørelsesmetoder påvise, at der med den øgede dyrkning opstod en større ulighed blandt bønderne. Det vigtigste resultat af undersøgelsen er dog, at $\frac{3}{4}$ af de 369 familier havde en vis overskudsproduktion, omend for de fleste ikke særlig stor. Den sidste $\frac{1}{4}$ lå tæt ved, i perioder endda under, eksistensminimumsgrænsen, der er sat til 2800 kcal./person. De dårligste 10% kunne simpelthen ikke leve af deres landbrug, men måtte – sammen med de der periodevis havde problemer – ernære sig ved supplerende arbejde, evt. uden for landbruget.

Afhandlingen er først og fremmest kvantitativ. Det er tal, tabeller og figurer læseren præsenteres for, ikke mange mennesker. Forfatteren har ønsket at sætte sin undersøgelse ind i en rigshistorisk sammenhæng, men i et særskilt kapitel forklarer han, hvorfor dette netop ikke kan lade sig gøre, når det drejer sig om økonomisk og social historie. Alligevel kan undersøgelsens empiri bruges til at dokumentere den akkumulation, der skete i Sverige i 1800-tallets første halvdel, og som sammen med den internationale påvirkning, især via Göteborg, skabte baggrunden for det industrielle gennembrud, som også forfatteren sætter til o. 1870.

Med sin afhandling har Urban Herlitz endvidere ønsket at yde et bidrag til den almindelige udviklingsteoretiske debat omkring et lands overgang fra en samfundsformation til en anden, og bogen indledes derfor med et par kapitler, der gennemgår nogle af de mere toneangivende teorier (bl.a. af Rostow, Bairoch og Pollard). Kapitlerne er absolut læseværdige og demonstrerer forfatterens belæsthed, men det forekommer anmelderen vanskeligt at se forbindelsen til undersøgelsens kerneområder.

Bedømt som helhed er afhandlingen særdeles velkrevet; dybdeborende i sogneundersøgelserne, perspektiverende i den brede økonomiske historie. Bogen kan derfor anbefales til alle, der beskæftiger sig med lignende emner: som inspiration til lokalhistoriske studier og/eller den udviklingsteoretiske debat. Forfatterens lejlighedsvis trang til at bruge sin statistiske viden og metode bør ikke afskrække den interesserede læser fra at forbinde Restadtegen med Världsekonomin!

Torben Hansgaard

JENS MÖLLER: Godsen och den agrare revolutionen. Arbetsorganisation, domänstruktur och kulturlandskap på skånska gods under 1800-tallet. Meddelanden från Lunds Universitets Geografiska Institutioner 106. Lund University Press, 1989. 153 s.

På baggrund af Skånes beliggenhed og tidligere tætte forbindelse med Danmark kunne man vel forvente, at en gennemgang af godserne og godslandskabets historie langt hen ad vejen ville være parallel med den danske udvikling. Jens Möllers historisk-geografiske doktorafhandling har til formål at belyse konsekvenserne af den agrare revolutions anden fase – hvormed der tænkes på den øgede mekanisering og handel i 1800-tallets slutning – for de skånske godsets vedkommende, nærmere bestemt de større godser (over 200 ha.) i Malmøhus len og med udvalgte punktstudier fra Ljunits og Herrestads herreder, nær Ystad.

Som i Danmark skete der også i Skåne en del frasalg af jord fra godserne, bl.a. for at skaffe kapital til omlægninger på selve godsdriften, og som her udparcelleredes jorder til gård- og husmandsbrug. Forskellig fra udviklingen i Danmark er imidlertid oprettelsen af en række store forpagtergårde på o. 100 ha., de såkaldte »plattgårde«. Betegnelsen er en forsvenskning af »maison plate«, hvilket betegner en (større) gård uden de traditionelle voldanlæg. I Malmøhus len oprettedes ialt 143 sådanne plattgårde, hvilket svarer til en i hvert andet sogn. Denne udvikling skete efter engelsk forbillede, og i samtidens debat blev den vurderet positivt. At denne struktur nødvendigvis måtte sætte sig spor i kulturlandskabet, bl.a. ved gårdnedlæggelser, demonstrerer Möller for de 2 nævnte herreders vedkommende.

Også arbejdskraftens sammensætning ændredes kraftigt. Ganske vist fortsatte fæstegårdene med at levere eller betale for arbejdskraft, men ved siden af udvikledes en ny gruppe af »statere« eller landarbejdere, som navnlig efter 1850 steg stærkt i antal. De var ansat for et år ad gangen og modtog normalt en del af deres løn i naturalier (føde, bolig). En gennemgang af 50 godser i Malmøhus len viser, at landarbejderne i stigende grad – ved århundredeskiftet 80% – giftede sig.